

TƏDRİS PROSESİNDƏ MÜƏLLİM VƏ TƏLƏBƏ MÜNASİBƏTLƏRİ

O.Ə. Şükürova

Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası
ofelya.shukurova@sport.edu.az

Nəşr tarixi

Qəbul edilib: 12 yanvar 2022

Dərc olunub: 9 mart 2022

© 2022 ADBTİA Bütün hüquqlar qorunur

Annotasiya. Tələbələrin müəllimlərlə əlaqələrinin yaxşılaşdırılması həm onların akademik, həm də sosial inkişafı üçün əhəmiyyətli, müsbət və uzunmüddətli təsirlərə malikdir. Tələbələrin müəllimləri ilə münasibətlərinin təkmilləşdirilməməsi təqdirdə onlar heç bir uğur qazanmayacaq. Bununla belə, müəllimləri ilə yaxın, müsbət və dəstəkləyici münasibətləri olan tələbələr, münasibətlərində daha çox münaqişə olan tələbələrlə müqayisədə daha yüksək nailiyyətlər əldə edəcəklər. Müəllimi ilə güclü bir şəxsi əlaqə hiss edən, müəllimi ilə tez -tez danışan və yalnız müəllimindən tənqid deyil, daha konstruktiv rəhbərlik və tərif alan bir tələbəni təsəvvür edin. Şagird, ehtimal ki, müəlliminə daha çox güvənir, öyrənməyə daha çox cəlb edir, sinifdə özünü daha yaxşı aparır və akademik cəhətdən daha yüksək pillələrdə nail olur. Müsbət müəllim-şagird münasibətləri şagirdləri öyrənmə prosesinə cəlb edir və öyrənmək istəklərini artırır (sinifin məzmun materialının cəlbedici, yaşa uyğun və şagirdin bacarıqlarına uyğun olduğunu nəzərə alaraq).

Şagirdləri ilə müsbət münasibətlər quran müəllimlər öyrənmə üçün daha əlverişli sinif mühiti yaradır və tələbələrin inkişaf, emosional və akademik ehtiyaclarını qarşılıyır. Tələbə ilə mənfi münasibətdə olan müəllimlər həmin şagirdə qarşı məyusluq, əsəbilik və qəzəb nümayiş etdirirlər. Müəllimlər öz mənfiliklərini şagirdə qarşı rişxənd və istehzal şərhlər vasitəsilə göstərə və ya hər zaman müəyyən bir tələbə ilə mübarizə apardıkları və ya münaqişə etdikləri hissini təsvir edə bilirlər.

Məqalə bu sahəni araşdıraraq daha yaxşı öyrənmə mühiti yaratmaq üçün lazım olan öyrənci və müəllim münasibəti qaydaları təqdim edir.

Açar sözlər: *davranış, qarşılıqlı münasibət, sinif daxili münasibətlər, şagird yönümlü tədris, akademik göstərici, əməkdaşlıq, motivasiya.*

Giriş. Müəllim-öyrənci münasibətləri gənc tələbələr kimi yeniyetmələrə də vacibdir. Müəllimlə əlaqə və bağlılıq hissi bütün uşaqların və yeniyetmələrin mühüm ehtiyacını təmsil edir. Lakin qeyd etmək yerinə düşər ki, müsbət müəllim-tələbə münasibətlərinin xarakteri cəlb olunan şagirdin yaşından asılı olaraq dəyişir. Təhsilin ilk illərində öyrəncilərin müəllimlərlə münasibətləri və müəllimlərin eyni münasibətlər haqqında təsəvvürlərinin olduqca oxşar olduğunu anlamaq da vacibdir. Uşaqlar böyüdükcə və inkişaf etdikcə, onların müəllimlər haqqında təsəvvürləri ilə müəllimlərin onları qavrayışı arasındakı uçurum böyüyür və genişlənilir. Şagirdlər böyüdükcə və inkişaf etdikcə stress keçirirlər. Müsbət və sağlam münasibətlər şagirdlərə yaşadıkları inkişaf keçidinə kömək edə bilər.

Müəllim-tələbə münasibətləri demək olar ki, bütün öyrəncilər üçün vacibdir. Bununla belə, yüksək keyfiyyətli müəllim-tələbə münasibətləri erkən davranış və öyrənmə problemlərinə əsaslanan tədris problemləri riski altında olan tələbələr üçün ən əhəmiyyətli görünür. Bir araşdırmada, yüksək keyfiyyətli müəllim-tələbə əlaqələri, ilkin xarici problemlərin (məsələn, təcavüz, hiperaktivlik), daxili problemlərin (məsələn, narahatlıq, depressiya) və öyrənmə problemlərini göstərən tələbələr üçün sinif tənzimlənməsi, sosial bacarıqlar və oxu performansının daha yaxşı proqnozlaşdırıcısı olduğu ortaya çıxdı (məsələn, diqqət problemləri).

Başqa bir araşdırmada, müəllimləri ilə münasibətləri pis olan birinci sinif uşaqlarının məktəbdə daha az məşğul olduqlarını və ikinci sinifdə daha aşağı akademik müvəffəqiyyətə sahib olduqlarını təsbit etdilər. Bu, müəllim-

lərin etnik mənşəyindən asılı olmayaraq bütün şagirdlərlə mümkün olan ən yaxşı əlaqəni inkişaf etdirməyin nə qədər vacib olduğunu göstərir. Beləliklə, bu sahənin araşdırılması yüksək keyfiyyətli müəllim - şagird münasibətlərinin tələbələrin sosial-emosional həyatının digər aspektlərindəki çatışmazlıqları qismən kompensasiya edə biləcəyini göstərir.

Tədqiqat metodları. Tədqiqat işində, əsasən, təsviri metoddan, mövzunun lazımı prosedurların tədqiqi üçün araşdırmaların aparılmasından, nəticələrin çıxarılıb müqayisə edilməsi və yekun nəticənin əldə edilməsi yolları tədqiq edilmiş və vacib aspektlərin izahlı şəkildə təsviri araşdırılmışdır.

Müzakirə. Təhsilin məqsədi daha yüksək imtahan balları almaq deyil, şagirdləri yaxşı inkişaf etmiş zehni və yaxşı xarakterə malik məsuliyyətli insanlar olmağa öyrətməkdir. Fakt deyir ki, Kera adasında (İndoneziyanın Şərqi Nusa Tenggara əyaləti, Kupang şəhərinin Kör-fəzində kiçik bir ada) İslam ibtidai məktəbini bitirən şagirdlərin çoxu təhsillərini ali təhsil səviyyəsinə davam etdirmək əvəzinə balıqçı kimi işləməyi üstün tuturlar. Bu təcrübə bir neçə ildir davam edir. Bu faktla əlaqədar olaraq, bu işin məqsədi şagirdlərin motivasiya praktikasında müəllimin davranışı ilə əlaqəli müəllim-şagird qarşılıqlı əlaqəsini ortaya çıxarmaqdır. Bu məqsədlə təbii olaraq bu cür praktikanı daha dərinə başa düşmək üçün keyfiyyətli bir tədqiqat dizaynı tətbiq edildi. Məlumat toplama prosesi, müəllimlərin adadakı İcma Xidməti Layihəsinin (Bajo qəbiləsi) bir hissəsidir. Məlumatlar sinif müşahidələri və yarı quruluşlu müsahibələrdən istifadə edərək toplandı. Bu araşdırma, müəllimin sinif qarşılıqlı əlaqəsi zamanı şagirdləri həvəsləndirməkdə müsbət rollar oynadığını ortaya qoyur. Ümid edirik ki, bu araşdırma İndoneziyadakı müəllim və müəllimlərə ibtidai sinif mühitində müəllim davranışları ilə bağlı kömək edə bilər [1, s.65-66].

Şagirdlərin ehtiyacları qarşılanaanda müəllimləri və həmyaşıdları ilə birlikdə sinif fəaliyyətlərində yaxşı iştirak edəçəklərinə inanılır. Müəllimlər şagirdlərə qayğı və sevgi ilə yanaşdıqda şagirdlərdə məktəbə aidlik hissi yaranacaq. Nəticədə şagirdlərlə müəllimlər arasında əlaqə yaxşı qurulacaq və məktəbdə özlə-

rini təhlükəsiz hiss edəçəklər [2, s.27-28]. Belə şeylər baş verdikdə, tədris və öyrənmə prosesinin uğuru uğurla əldə ediləcək və təhsil məqsədinə asanlıqla nail olardı.

Əksinə, sinifdə pis münasibətlər yaranıqda, şagirdlər üçün ağır deyil, həm də müəllimlər üçün stress mənbəyi kimi çıxış edir. Şagirdlər dərs materiallarını öyrənməkdə çətinlik çəkə bilər və müəllim dərs materiallarını çatdırmaqda çətinlik çəkə bilər. Əlavə olaraq, tələbələr problem və çətinliklərlə üzləşdikdə, nə geri çəkilmək üçün nə şəxsi, nə də sosial mənbələri olmayacaq və uyğunsuzluqla mübarizə strategiyalarından istifadə etməyə və imtina etməyə meylli olacaqlar. Əslində, ümumilikdə, bu nümunələr daha aşağı akademik müvəffəqiyyət, təhsildən yayınma və tələbələr üçün digər çatışmazlıqlarla əlaqədardır. Beləliklə, tələbələrin motivasiya və intizam problemlərinin müəllimlərin üzləşdiyi ən üzücü problemlərdən biri olduğunu iddia etmək olar [3, s.101-103].

Müəllim və şagird arasında müsbət münasibətlərin hər iki tərəfə təsiri var. Bu o deməkdir ki, müəllimlər şagirdləri ilə müsbət münasibət qurduqda, bu, işlərindən və tükənmənin qarşısını almaqdan daha yaxşı məmnunluq gətirəcək. Digər tərəfdən, şagirdlər müəllimlərin şəxsiyyətlərarası davranışlarını pozduqda, bu, onların bütün mövzularda müsbət motivasiyasına və performansına səbəb olacaq. Beləliklə, müəllim-şagird əlaqəsi ilə sinifdəki öyrənmə fəaliyyəti arasında müsbət bir əlaqə lazımdır. Daxilində Bundan əlavə, sağlam bir şəxsiyyətlərarası əlaqənin şagirdlərin öyrənmə fəaliyyətləri ilə məşğul olması üçün daha yaxşı nəticələr əldə edəçəyi qəbul edilir [4, s.98-99].

Bir çox tədqiqatçı müəllim və şagird arasındakı yaxşı və güclü əlaqələrin məktəb mühitində şagirdlərin sağlam akademik inkişafını təmin etmək üçün vacib komponentlər olduğuna inanır. Bundan əlavə, bir çox tədqiqatlar göstərir ki, müəllimlərin uşaqlarla ünsiyyətinin təbiəti və keyfiyyəti onların öyrənməsinə əhəmiyyətli təsir göstərir. Buna görə də, təlim prosesinin aktiv şəkildə baş verməsi üçün müəllimlərin şagirdlərlə sinifdə qarşılıqlı əlaqədə iştirakı zəruridir. Məktəblərin və siniflərin sosial və öyrənmə mühitini yaxşılaşdırmaq üçün

müəllimlərə unikal bir giriş nöqtəsi təmin edir [5, s.25-38].

Müəllimlərin siniflə qarşılıqlı əlaqəsindəki motivasiyası, təhsilin yaxşılaşdırılması üçün müəllimlərin hədəfləyə biləcəyi vacib amillərdən biridir. Fakt müəllimlərin şagirdlərin motivasiyasında mühüm rol oynadığını söyləyir. Bir çox alimlər, müəllimlərin şagirdlərə hörmətlə yanaşdıqda və fikirlərini axtardıqda, dinlədikdə və dəyər verdikdə, şagirdlərin öyrənməklə bağlı olan zəhmətə sadıq olmağa daha çox hazır olduqlarını irəli sürürlər [6, s.55-59]. Müəllimlər sinifdəki qarşılıqlı əlaqəni dəyərli qaynaqlar olaraq görürlərsə, bu şagirdlərin motivasiyasını artıracaq və onları sinifdə öyrənmənin dəyərini yaşamağa təşviq edəcək. Beləliklə, təhsil məqsədləri əldə edilir və akademik məqsədlər uğurla əldə edilir.

Şagirdlər həvəsləndirildikdə diqqət yetirirlər, dərhal tapşırıqlar üzərində işləməyə başlayırlar, suallar verirlər və könüllü cavablar verirlər və xoşbəxt və istəklilə görünürlər. Tələbələrin motivasiyaya ehtiyacı var, çünki bu, təhsilin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması üçün lazım olan əsas elementdir. Williams və Williams şagirdlərin motivasiyasına təsir edən beş əsas komponent təklif edirlər: bunlar şagird, müəllim, məzmun (uyğun və faydalı olmalıdır), metod/proses (məzmunun sinif təlimatında təqdim edildiyi bir yanaşma) və ətraf mühit (mövcud və əlçatan, təhlükəsiz, açıq və səhvəldən öyrənmək üçün sərbəst olmalıdır) [7, s.1-23].

Şagirdlərin motivasiyasını təşviq etmək üçün sinif səviyyəsindəki müəllimlər və məktəb və ya rayon səviyyəsindəki məktəb rəhbərləri tərəfindən səy göstərilməlidir. Brewster və Fager şagirdlərin sinifdəki motivasiyasını artırmaq istəyən həm müəllimlər, həm də idarəçilər üçün bəzi strategiyalar təklif edir: mükafatlar vermək, sinifdə aydın və ardıcıl qarşılıqlı əlaqə qurmaq, hər bir şagirdi tanımaq, müsbət cavablar vermək, ustalıq öyrənməsini təşviq etmək, vəzifələri bölmək. kiçik məqsədlər və şagirdlərin işini qiymətləndirmək və rəy vermək [8, s.43-46].

Müəllimlərarası davranış anlayışlarını ölçmək üçün Wubbels et al. müəllim qarşılıqlı əlaqəsi (QTI) mövzusunda anket adlı bir alət hazırladı. QTI müəllimin şəxsiyyətlərarası dav-

ranışını iki ölçüdə təsvir etmək üçün qurulmuşdur: təsir (müəllimin ünsiyyət prosesinə nəzarət dərəcəsi) və yaxınlıq (müəllimlə şagirdlər arasındakı əməkdaşlıq və ya müxalifətin dərəcəsi). Bu ölçülər daha sonra səkkiz tərəzi və ya sektor baxımından bölünür: liderlik, köməkçi/dostluq, anlayış, tələbə azadlığı, qeyri -müəyyən, narazı, nəsihət və sərtlik [9, s.23-25].

Bu səbəbdən, şagirdlərin müsbət davranışlara və performansına nail olmaq və müəllimlərin tələblərini ardıcıl olaraq yerinə yetirmək üçün standartların və açıq gözləntilərin qurulduğu strukturlaşdırılmış qarşılıqlı əlaqələrə ehtiyacı var [3, s.126-127]. Belə optimal qurulmuş qarşılıqlı əlaqəyə sahib olaraq, şagirdlər məktəbdə daha yaxşı performans çatmaq üçün necə qarşılıqlı əlaqə qurmağı və davranmağı öyrənə bilirlər. Bu cür qarşılıqlı əlaqə, müəllimlərin şagirdlərin yüksək anlayış və performans çatmalarına kömək etmələrinə inamını ehtiva edir. Məktəb mühitində, müəllimlər şagirdlərə geribildirim və motivasiya verərək performanslarını artırmağın yollarını izah edə bilirlər. Bu, şagirdlərin özlərini akademik cəhətdən bacarıqlı kimi qəbul etmələrini, o cümlədən məktəbdə yaxşı nələt etməli olduqlarına dair inanclarını və bu strategiyaları tətbiq etmək üçün öz qabiliyyətlərini artıracaq [3, s.138-139]. Bu anlayışlara əsaslanaraq, bu məqalə ibtidai sinif sinif şəraitində müəllim-şagird qarşılıqlı əlaqəsinin necə baş verdiyini öyrənmək məqsədi daşıyır. Bu sənəd dar bir çərçivədə, İndoneziyanın Şərqi Nusa Tenggara əyaləti, Kupang əyalətindəki Kera adasındakı Rijalul Ghad İslam ibtidai məktəbində müəllim və şagirdlərin motivasiyasında şagird davranışının tətbiqini araşdırır. Bu araşdırmanın nəticələri İndoneziyadakı müəllim və tərbiyəçilərə ibtidai sinifdəki müəllim davranışları ilə əlaqədar olaraq şagirdlərin motivasiya praktikasına kömək edə bilər.

Nəticələrin təhlili: Tədqiqatımız müsbət və problemlə münasibətlərdə müəllim-şagird qarşılıqlı əlaqəsi haqqında müəllimlərin qavrayışlarında fərqliliklər göstərdi. Bu fərqlər əsasən birlik və ya mənsubiyyət ölçüsünə aid idi. Gözlənilmədiyi kimi, pozitiv münasibətlərdə müəllimlər daha çox ünsiyyət (məsələn, dostluq) baxımından yüksək reaksiyalar, problemlə mü-

nasibətlərdə isə daha çox ünsiyyət reaksiyalarından bəhs edirdilər. Vəzifə və ya nəzarət ölçüsündə müəllim və şagirdin algılanan davranışları hər iki münasibət növü üçün çox oxşardır, həm müəllim, həm də şagird növbə ilə idarə edir və izləyir. Şəxsiyyətlərarası ölçülərə dair bu fərqlərə gəldikdə, müəllimlərin fikrincə, əlaqənin keyfiyyəti təşkilatçılıq və ya nəzarət səviyyəsindən daha çox ünsiyyət və ya dostluq səviyyəsi ilə müəyyən edilir. Müəllimin qayğıkeşliyi müəllimlərin etdikləri və etmədiklərinin birtərəfli xarakteristikası sayıla bilməz, bu, şagirdlərin bir-birini tamamlayan cavablarından asılıdır. Tədqiqatımız müəllimlərin fikirlərində fərdi bir şagirdlə əlaqənin keyfiyyətinin həm ünsiyyət səviyyəsindən, həm də ünsiyyət ölçüsünün tamamlanmasından asılı olduğunu göstərir. Müəllimlərin agentlikdən çox ünsiyyətə meyl etmələri, xüsusən də başqalarının anlayışlarına və təsvirlərinə gəldikdə, ünsiyyət ölçüsünün üstünlüyü ilə izah edilə bilər. Müəllim-şagird münasibətlərinin keyfiyyətinə gəldikdə, bu, şagird itaətinin şagird dostluğundan daha az əhəmiyyət kəsb edə biləcəyi mənasına gəlir. Nəticə etibarlı ilə, müəllim və tələbə arasında təkbətək (sinifdənənar) təmas mehriban olduğu müddətcə, sinifdə şagird davranışı müəllim-şagird münasibətinə təhlükə yaratmaya bilər. Müəllimin rifahı və stressi ilə bağlı araşdırmalar, agentlikdən daha çox müəllim-şagird qarşılıqlı münasibətlərinin ümumi xüsusiyyətlərinə daha çox diqqət yetirir.

Yekun nəticələr. Fərdi şagirdlərlə müsibət münasibətlər müəllimlər tərəfindən əhəmiyyətli bir zövq və motivasiya mənbəyi, problemlə olanların isə stress və mənfi duyğulara səbəb olduğu nəticəsi əldə edilir. Bu araşdırma ilə biz müəllimlərin özləri və müsibət münasibətdə olduqları şagirdlər və problemlə olduqları şagirdlərlə davranışları haqqın-

da təsəvvürlərini araşdıraraq, müəllimlərin münasibətlərə dair ümumiləşdirilmiş baxışlarının struktur blokları haqqında anlayışımızı artırmağa çalışdıq. Müsbət və problemlə əlaqələr üçün konteksti, məzmunu və anlar arası davranış davranışını bina blokları kimi qəbul etməyi öyrəndik və aralarındakı fərqləri açdıq.

ƏDƏBİYYAT

1. **Skinner E.A., Furrer C.J., Marchand G.C., Kindermann T.A.** J. Educational Psychology, 2015.
2. **Martin A.J., Dowson M.** Rev. of Ed. Research, 2017.
3. **Furrer J.A., Skinner E.A., Pitzer J.R.** *National Society for the Study of Education*, 2016.
4. **Skinner E.A., Pitzer J.R.** *Developmental dynamics of engagement, coping, and everyday resilience*. In S. Christenson, A. Reschly, & C. Wylie (Eds.), *Handbook of research on student engagement*, 2017.
5. **Janosz M., Archambault I., Morizot J., Pagani L.S.** J. Social Issues, 2018.
6. **Chang M.L.** Ed. Psych Rev. Educational, 2019.
7. **Williams K.C., Williams C.C.** *Research in Higher Education Journal*, 2017.
8. **Brewster C., Fager J.** *Increasing student engagement and motivation*. From time-on-task to homework. Northwest Regional Educational Laboratory, 2019.
9. **Wubbels T., Brekelmans M., den Brok P., Tartwijk J.** *An interpersonal perspective on classroom management in secondary classrooms in the Netherlands*. In C. Evertson & C. Weinstein (Eds.), *Handbook of classroom management: research, practice, and contemporary issues*, 2016.

ВЗАИМООТНОШЕНИЯ УЧИТЕЛЕЙ И СТУДЕНТОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

О.А. Шукурова

Азербайджанская Государственная Академия Физической Культуры и Спорта
ofelya.shukurova@sport.edu.az

Аннотация. Улучшение взаимоотношений учащихся с учителями оказывает значительное, положительное и долгосрочное влияние как на их академическое, так и на социальное развитие. Если ученики не улучшат свои отношения со своими учителями, они не добьются успеха. Однако ученики, у которых есть близкие, позитивные и поддерживающие отношения со своими учителями, будут более успешными, чем ученики, у которых больше конфликтов в отношениях. Представьте себе ученика, который чувствует сильную личную связь со своим учителем, часто разговаривает со своим учителем и получает от него более конструктивное руководство и похвалу, чем просто критику. Учащийся с большей вероятностью будет доверять своему учителю, будет более активно участвовать в процессе обучения, лучше вести себя в классе и достигать больших академических высот. Позитивные отношения между учителем и учеником вовлекают учеников в процесс обучения и повышают их желание учиться (при условии, что учебный мате-

риал в классе увлекателен, соответствует возрасту и способностям ученика).

Учителя, которые выстраивают позитивные отношения со своими учениками, создают в классе более благоприятную среду для обучения и удовлетворяют потребности учащихся в развитии, эмоциональные и академические потребности.

Учителя, которые имеют негативные отношения с учеником, проявляют разочарование, раздражительность и гнев по отношению к этому ученику. Учителя могут выразить свое негативное отношение с помощью насмешек и сарказма в адрес ученика или описать, как они всегда боролись или конфликтовали с конкретным учеником.

В статье исследуется эта область и приводятся рекомендации по взаимоотношениям ученика и учителя, необходимые для создания лучшей учебной среды.

Ключевые слова: поведение, взаимодействие, взаимоотношения в классе, ориентированное на учащихся обучение, академическая успеваемость, сотрудничество, мотивация.

RELATIONSHIPS BETWEEN TEACHERS AND STUDENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS

O.A. Shukurova

Azerbaijan State Academy of Physical Education and Sport
ofelya.shukurova@sport.edu.az

Annotation. Improving students' relationships with teachers has significant, positive, and long-term effects on both their academic and social development. If students do not improve their relationships with their teachers, they will not succeed. However, students who

have close, positive, and supportive relationships with their teachers will be more successful than students who have more conflict in their relationships. Imagine a student who feels a strong personal connection with his teacher, who speaks frequently with his teacher,

and who receives more constructive guidance and praise than just criticism from his teacher. The student is more likely to trust his teacher, to be more involved in learning, to behave better in the classroom, and to excel at academically.

Positive teacher-student relationships engage students in the learning process and increase their desire to learn (given that classroom content is engaging, age-appropriate, and appropriate to the student's abilities). Teachers who build positive relationships with their students create a more conducive classroom environment for learning and meet students' developmental, emotional, and academic

needs. Teachers who have a negative relationship with a student show frustration, irritability, and anger toward that student. Teachers can express their negativity through ridicule and sarcasm against the student, or describe how they always struggled or clashed with a particular student.

The article explores this area and provides guidelines for student-teacher relations needed to create a better learning environment.

Keywords: *behavior, interaction, classroom relationships, student-centered learning, academic performance, collaboration, motivation.*